

ПРЕВОД

РАЗГОВОРИ ЗА ЩАСТИЕТО^[1]

АЛЕН (ЕМИЛ ОГЮСТ ШАРТИЕ)

TRANSLATION

ON HAPPINESS

ALAIN (ÉMILE-AUGUSTE CHARTIER)

Alain. 1928. *Propos sur le bonheur.* Paris, Editions Gallimard. **Превод от френски: проф. д-р Лидия Денкова.**

XXVI. Херакъл

Човек има ресурс единствено в собствената си воля – идеята е толкова древна, колкото религиите, чудесата и нещастията; в замяна на това идеята е била победена по същото време, когато е победена самата воля; защото силата на душата се доказва чрез резултатите. Херакъл сам си дава такъв вид доказателство до деня, в който вече смята, че е станал роб; тогава предпочита блестящата смърт пред мизерния живот. Това е най-красивият мит: бих искал децата да изучават подвизите на Херакъл и така да се научават да преодоляват външните сили; защото точно това е животът, а от другата страна, презряната страна е само участта на дългото умиране.

Харесвам момчето, което размишлява, като надмогва всичко, и при лошо взет завои най-напред казва: “Грешката е моя”, търси къде е сгрешил и охотно бичува себе си. Но какво да се прави с автомата в човешка форма, който винаги търси извинение в нещата и хората наоколо? Никаква радост не идва оттам; защото е много ясно, че нещата и хората около нещастника нямат никакво отношение към него; мислите му следват вятъра като листата в сегашната тежка есен. Харесвам следното: тези, които търсят извинение извън себе си, никога не са доволни, докато онези, които се изправят срещу собствената си грешка и казват: „Бях много глупав”, се оказват силни и радостни от опита, който са усвоили.

Има два вида опит: единият утежнява, другият облекчава. Също както има весел и тъжен ловец. Тъжният ловец изпуска заека и казва: „Такъв ми бил късметът” и скоро след това: “Тия неща се случват само на мен”. Веселият ловец се възхищава от хитростта на заека; защото добре знае, че не е призвание на заека да тича към тенджерата. Поговорките са пълни с тази мъжествена мъдрост и има много дълбочина в онова, което баба ми казваше - че чучулигите не падат сготвени. За да си легне, човек си приготвя леглото. „Как бих искал да обичам музиката”, казва глупакът; но трябва да се прави музика – а тя липсва.

Всичко е срещу нас; но нека по-добре да кажем, че всичко е безразлично и без никакво отношение към нас; лицето на земята е трънак и смрад без делото на човека; не враждебно, но не и благоприятно. Само делото на човека е за човека. Но надеждата поражда страха; ето защо е много лошо начало, ако човек успее по случайност, а онзи, който благославя боговете, скоро започва да ги проклина. Като младоженците, които харесват кмета на общината и вратаря на църквата; не са забелязали с какво изражение клисарят загасва свещите. Един ден забелязах усмивката на продавачка на парфюми; прибра си я съвсем рязко, както захлопва вратата; добра гледка е също начинът, по който продавачът пуска кепенците. Още щом нещото стане чуждо, още щом човекът ни открие собствения си закон, около който гравитира, ето че ние се изправяме пред собственото си човешко дело; но щом някое същество ни обещае доброжелателност, се лишаваме от знание и нямаме друг източник освен надеждата. Съществата са много по-красиви и приятелски настроени зад техните кепенци и в богатото им съществуване, отколкото в тези предзнаменования и отблясъци. Забелязал съм, че енергичните хора обичат разликите и разнообразията. Мирът е между силите.

7 ноември 1922

XXXI. *На голямата поляна*

Платон има своите приказки на бавачка, които в крайна сметка приличат на всички такива приказки. Но същите приказки с някои малки думи, подхвърлени сякаш мимоходом, отекват дълбоко в нас и внезапно осветяват слабо познати кътчета. Такъв е разказът за Ер, когото са взели за мъртъв след битка и който, след изясняване на грешката, се връща от ада, за да разкаже видяното.

Ето какво е било най-страшното изпитание. Душите или сенките биват отведени на голяма поляна и пред тях се подхвърлят торби със съдби, та да си изберат. Душите още помнят миналия живот и затова избират според своите желания и съжаления. Тези, които са желали повече от всичко парите, избират съдба, пълна с пари. Тези, които са имали много, търсят още повече. Сладострастните търсят пълни с удоволствия торби; амбициозните търсят царски дял. След като всеки е намерил, каквото му трябва, душите отиват – с новата съдба на рамо – да пият от реката Лета, река на Забравата; после тръгват отново към земята на хората да изживеят своя избор.

Това е особено изпитание и странно наказание, много по-страшно, отколкото изглежда. Защото малцина са хората, които разсъждават върху истинските причини за щастието и нещастieto. Те стигат до извора, тоест до тираничните желания, провалящи разума. Отнасят се с подозрение към богатствата, които правят човека чувствителен към ласкателствата и глух за нещастията; презират могъществото, защото то повече или по-малко прави несправедливи тези, които го притежават; презират удоволствията, които замъгляват и накрая изгасят светлината на ума. Така че тези мъдреци ще върнат благоразумно повечето добре изглеждащи торби, загрижени да не изгубят равновесието си и да не подлагат на риск в една блестяща съдба малкото правилен смисъл, който са придобили и запазили с толкова мъка. Те ще отнесат на рамо някаква неясна, непожелана от никого съдба.

Но какво, мислите, ще изберат другите, които цял живот са препускали след желанието си, нагласяйки се според това, което им се струва добро, без да виждат по-далеч от собствената си чиния – освен да избират още по-сляпо, в още по-голямо невежество, с още по-голяма лъжа и несправедливост? Така те се наказват сами, по-сурово от който и да било съдия. Този милионер може би сега е на голямата поляна. И какво ще избере? Да оставим метафорите; Платон е винаги по-близо до нас, отколкото си мислим. Нямам никакъв опит за новия живот, който би последвал смъртта; следователно е малко да се каже, че не вярвам в него; не мога да мисля за него. Бих казал по-скоро, че бъдещият живот, където сме наказани според собствения си избор и дори според собствения ни закон, е самото бъдеще, където непрестанно се хлъзваме и където всеки развива пакета, който е избрал. И е също много вярно, че непрестанно пием от реката на Забравата, обвинявайки боговете и съдбата. Този, който е избрал амбицията,

смята, че не е избирал низкото ласкателство, завистта, неправдата; те обаче са били в пакета.

25 юни 1909

XLVII. *Аристотел*

Да правиш, а не просто да изпитваш въздействие – това е основата на приятното. Но понеже сладките неща доставят дребно удоволствие, без да е необходимо да правиш друго, освен да ги оставиш да се разтопят, много хора биха искали да вкусят щастието по същия начин – и остават излъгани. Човек получава малко удоволствие от музиката, ако се задоволи само със слушането и изобщо не се опитва да пее, поради което на един надарен човек казваха, че се наслаждава на музиката с гърлото, а не с ухото си. Дори удоволствието от хубавите рисунки е удоволствие за почивка и не би ме занимавало достатъчно, ако аз самият не шаря с боите или не правя колекция от рисунките; това означава вече не само да съдя, а да търся и завладявам. Хората ходят на представление и там скучаят повече, отколкото са готови да си признаят; би трябвало при всичко да се открива или най-малкото да се играе, което също е откриване. Всеки си спомня комедиите на обществото, където цялото удоволствие е за актьорите. Спомням си щастливите седмици, когато мислех само за един театър на марионетките; но трябва да кажа, че с ножа си аз дялках дървените фигурки на лихваря, войника, простодушния и старата жена; други ги обличаха; не узнах нищо за зрителите; на тях беше оставена критиката, едно слабо удоволствие, но все пак удоволствие поради малкото, което откриваха. Тези, които играят на карти, откриват непрекъснато и видоизменят механичния ход на събитията. Не питайте този, който не знае да играе, дали обича играта. Политиката престава да отегчава още щом се усвои играта; но тя трябва да се научи. Така е с всички неща; човек трябва да се научи да бъде щастлив.

Казват, че щастието винаги ни убягва. Това е вярно за полученото щастие, понеже изобщо няма получено щастие. Обаче щастието, което човек сам си създава, никога не лъже. То е в научаването и човек винаги го учи. Колкото повече знае, толкова повече е способен да учи. Отгук удоволствието да бъдеш латинист, което няма край, но по-скоро нараства с напредването във времето. Удоволствието да бъдеш музикант е същото. И Аристотел казва нещо удивително: а именно че истинският музикант е този, комуто се

нрави музиката, а истинският политик е този, който харесва политиката. „Удоволствията, казва той, са знаците на силите”. Казаното оттеква със съвършенството на понятията, които ни отнасят извън учението; и ако искаме да разберем този удивителен гений, толкова пъти и тъй напразно отричан, трябва да погледнем тъкмо тук. Знакът на истинския прогрес във всяко действие е удоволствието, което човек знае как да изпита. Оттук е видно, че трудът е единственото възхитително нещо и че само той стига. Имам предвид свободния труд, едновременно следствие на мощ и извор на мощ. Още веднъж, не да изпитваш въздействие, а да действаш.

Всеки е виждал онези зидари, които, забравяйки за времето, си градят къщичка. Трябва да ги види човек как избират всеки камък. Това удоволствие е във всеки занаят, защото работникът открива и научава винаги. Но освен че механичното съвършенство носи скука, голямо безредие настъпва също, когато работникът няма никакво участие в творението и винаги започва наново, без да владее това, което прави, без да го използва, за да научи нещо повече. Обратно – работите, които следват, и делото, обещаващо дело, е това, което прави щастлив селянина, онзи, който е свободен и господар у дома си. Въпреки това всички много роптаят срещу щастията, които струват толкова мъка, и то винаги заради гибелната идея, че би трябвало да се вкухва едно получено щастие. Защото, както би казал Диоген, мъката е добрата; ала на духа не му се нрави да понася това противоречие; той трябва да го преодолее и още веднъж от тази мъка трябва да направи удоволствие на размисъла.

Л. Творения

Едно започнато творение говори много по-високо от мотивите. Има доста силни мотиви за съдействие; човек може да ги осветлява и превърта в ума си цял живот, без изобщо да съдейства. Но растящото съдружие има нужда от основателя; и крайгълните очаквания са достатъчни причини, за да бъде продължено всяко творение. Щастлив е следователно онзи, който вижда в работата от предишния ден белезите на собствената си воля.

Казват, че хората визират винаги някакво благо; но виждам техния мързел пред една разумна цел. Въображението им не е толкова силно, че да може да ги заинтересува от творение, което още не е нищо в света. Ето защо има толкова творения пред нас, които

преценяваме като добри и които изобщо не правим. Въображението ни разочарова по повече от един начин, но главно защото, въобразявайки, усещаме вълнение и вярваме, че нещо бива предизвестено; това стерилно движение обаче завършва в себе си; вълнението е винаги в настоящето, а проектите са винаги в бъдещето. Оттук и думите на мързеливия: „Ще направя“; но човешката дума е по-скоро „Правя“, защото действието носи в себе си бъдещето. Бъдещето е непредвидимо също и в творенията; защото бъдещето, което ни разкрива творението, никога не е това, което сме си мислели постоянно като по-хубаво; никой обаче не може да повярва в това; и празните мечтатели ходят, повтаряйки, че техните проекти са много по-хубави от творенията на другите.

Вижте обаче заетите и щастливи хора; те всички тичат към започнатото творение, което е разрастваща се бакалия или колекция от марки; всеки знае, че няма лекомислено творение, след като е пуснато в действие. Виждам, че всички те са уморени от въображението и са жадни да докоснат своите крайъгълни очаквания. В началните си бодове бродерията не се харесва; но колкото повече напредва, толкова повече действа върху нашето желание с ускорена мощ; ето защо вярата е първата добродетел, а надеждата идва на второ място; защото трябва да се започне без никаква надежда – надеждата идва от нарастването и напредъка. Реалните проекти израстват само от творението. Изобщо не вярвам, че Микеланджело е започнал да рисува, защото е имал всички фигури в главата си; защото пред необходимостта той казва единствено: „Това не е моят занаят“. Само че започва да рисува и фигурите се показват; това означава рисуване, имам предвид откриването на онова, което човек прави.

Казват още, че щастието бяга от нас като сянка; и наистина никога не притежаваме въображаемото щастие. Щастието на правенето не е ни най-малко въображаемо или въобразимо; то винаги е субстанциално, не можем да си съставим образ за него. И, както знаят писателите, няма хубав сюжет; ще кажа нещо повече, ще кажа, че човек трябва да се отнася с подозрение към хубавия сюжет; за сметка на това трябва веднага да се доближи и да се заеме с него, така че да смали призрака, което значи да вложи надежда и да си даде вяра. Да разгради, за да съгради отново. И несъмнено оттук може да се разбере защо постоянно има учудващи разлики между романа и истинската история,

която е била повод за написването му. Художнико, не се забавлявай с усмивката на модела.

29 ноември 1922

II. *Погледни надалеч*

На меланхолика мога да кажа само едно: „Погледни надалеч”. Почти винаги меланхоликът е някой, който чете много. Човешкото око изобщо не е създадено за такова разстояние; то си почива само в големите пространства. Когато гледате звездите или хоризонта на морето, окото ви е напълно отпуснато; ако окото е отпуснато, главата е свободна, походката е по-сигурна; всичко чак до вътрешностите се отпуска и става гъвкаво. Но не се опитвай да добиеш гъвкавост с воля; волята в теб, приложена в теб, тегли всичко наопаки и в крайна сметка ще те удуши; не мисли за теб: гледай надалеч.

Много е вярно, че меланхолията е болест; и лекарят понякога може да се досети за причината и да изпише лекарство; но лекарството връща вниманието в тялото и загрижеността да се следва някакъв режим разрушава тъкмо неговия ефект; ето защо лекарят, ако е мъдър, те отправя към философа. Ала когато изтичаш до философа, какво откриваш? Един човек, който чете много, който мисли късогледо и е още по-тъжен от теб.

Държавата би трябвало да поддържа училище за мъдрост, както има училище за медицина. Но как? Чрез истинската наука, която е съзерцание на нещата и поезия, голяма като света. Защото механиката на нашите очи, които си почиват в широките хоризонти, ни учи на голяма истина. Мисълта трябва да освободи тялото и да го върне на Всемира, който е истинската ни родина. Между нашата, човешка съдба и функциите на нашето тяло има дълбоко родство. Още щом нещата в съседство го оставят на мира, животното ляга и спи; човекът мисли; ако е някаква животинска мисъл, горко му. Ето че удвоява мъките и нуждите си; ето че се тормози със страх и надежда. Вследствие на това тялото му не престава да се опъва, да се движи, да се мята, да се сдържа според игрите на въображението, винаги подозирайки, винаги дебнейки неща и хора около себе си. А ако човекът поиска да се освободи, ето го в книгите, повече затворен свят, твърде близо до очите му, твърде близо до страстите му. Мисълта си прави затвор и тялото страда; защото да се каже, че мисълта се стяга и че тялото работи срещу себе си, е едно и също.

Амбициозният преправя хиляди пъти своите речи, влюбеният - своите молитви. Мисълта трябва да пътува и съзерцава, ако искаме тялото да е добре.

До това ще ни заведе науката, стига да не е амбициозна, бърлива или нетърпелива; стига да ни откъсне от книгите и отнесе погледа ни чак до хоризонта. Следователно трябва да е възприятие и пътуване. Посредством истинските отношения, които откриваш в него, един обект те води до друг и до хиляди други и този вихрен поток отнася мисълта ти чак до ветровете, до облаците, до планетите. Истинското знание никога не се дължи на нещо малко съвсем близо до очите ти; защото знанието означава да разбереш как и най-малкото нещо е свързано с цялото; нито едно нещо няма основание в себе си, така че правилното движение ни отдалечава от нас самите; това е също толкова здравословно за ума, колкото и за очите. Оттук мисълта ти ще си почине в собствената си сфера, всемира, и ще стане съзвучна на живота на твоето тяло, което също е свързано с всички неща. Християнинът сам не е повярвал колко е вярно казаното: „Небето е моята родина”. Гледай надалеч.

15 май 1911

LXIII. *Под дъжда*

Има, разбира се, твърде много реални злини; това не пречи хората да добавят още към тях чрез известно увличане на въображението. Всеки ден срещате поне един човек, който се оплаква от работата си, и неговите думи ви се струват винаги достатъчно силни, защото може за всичко да се говори и нищо не е свършено.

Вие, професоре, казвате, че имате да обучавате млади диваци, които не знаят нищо и не се интересуват от нищо; вие, господин инженер, сте потънал в океан от бумацина; вие, адвокате, пледирате пред съдии, които храносмилат, дремейки, вместо да ви слушат. Това, което казвате, несъмнено е вярно и го приемам за такова; тези неща винаги са достатъчно верни, за да бъдат казвани. Ако заедно с това имате болен стомах или пропускащи вода обувки, ви разбирам много добре; ето за какво може да се проклина животът, хората и дори Бог, ако вярвате, че съществува.

Все пак отбележете нещо, отбележете, че това няма край и тъгата ражда тъга. Като се оплаквате така от съдбата, вие увеличавате мъките си, отнапред си отнемате всяка надежда да се смеете и стомахът ви заболява още повече. Ако имате приятел и той се

жалва горчиво от всички неща, вие несъмнено ще опитате да го успокоите и да го накарате да погледне на света от друг ъгъл. Защо да не бъдете такъв ценен приятел на самия себе си? Ами да, казвам сериозно, че човек трябва да се обича малко и да бъде добър със себе си. Защото всичко зависи често от едно първо предразположение, което човек възприема. Един древен автор е казал, че всичко има две дръжки и не е мъдро да се избира онази страна, която разранява ръката. Обичайният език винаги е наричал философи онези, които във всеки един случай избират най-добрата и най-тоничната реч – това е прицелване в центъра. Става дума следователно човек да пледира за себе си, а не срещу себе си. Ние всички толкова добре и толкова увлекателно пледираме, че ще съумеem да намерим причини да бъдем доволни, ако поемем по този път. Често съм забелязвал, че хората се оплакват от работата си от нехайство и малко от учтивост. Ако ги склоните да говорят за това, което правят и изобретяват, а не за това, което търпят, ето че стават поети, радостни поети.

Навън вали ситен дъжд; вие сте на улицата, отваряте чадъра - това е достатъчно. Защо да казвате: „Още ли този гаден дъжд!?”; това няма да направи нищо на капките, нито на облаците, нито на вятъра. Защо да не си кажете: „О, какъв приятен дъждец!”. Чувам ви – това нищо няма да направи на капките, вярно; но вие ще се почувствате добре; цялото ви тяло ще се разтърси и наистина ще се затопли, защото такъв е ефектът на най-малкия порив на радост; и ето че ще бъдете, както трябва, за да приемете дъжда, без да хванете хрема.

Приемете и хората като дъжда. Това не е лесно, казвате. Точно обратното, по-лесно е, отколкото с дъжда. Защото вашата усмивка не прави нищо на дъжда, но прави много на хората и просто чрез подражание на усмивката те стават по-малко тъжни и отегчителни. Без да броим, че лесно ще им намерите извинение, ако погледнете вътре в себе си. Марк Аврелий е казал всяка сутрин: „Днес ще срещна един суетник, един лъжец, един несправедлив, един досаден дърдорко; те са такива поради невежеството си”.

4 ноември 1907

LXV. *Епиктет*

„Ако премахнеш лъжливото мнение, премахваш злото”. Така говори Епиктет. Съветът е добър за онзи, който е очаквал червената лента и който не може да заспи, мислейки, че не я притежава. Така се придава твърде много сила на едно парче плат; онзи, който би мислил за него такова, каквото е – малко коприна, малко червена боя, няма да се развълнува. Суровите примери изобилстват у Епиктет. Доброжелателен приятел ни хваща за рамото: „Тъжен си, казва той, защото не можа да заемеш в цирка желаното място, което смяташе, че ти се полага. Ела, сега циркът е празен; ела да докоснеш чудесния камък; ще можеш дори да седнеш на него”. Средството против всички страхове и против всички тиранични желания е същото; трябва да се отива право към нещото и да се види какво представлява.

Пак Епиктет казва на пътника: „Страх те е от бурята, сякаш трябва да погълнеш цялото огромно море; но, приятелю, трябва ти само две кани вода, за да се удавиш”. Сигурно е, че необикновеното движение на вълните дава на реалната опасност много лоша представа. Човек си казва и мисли: „Разбесняло море; глас от дълбините; разярени вълни; заплаха; пристъп”. Това изобщо не е вярно, защото има разлюлявания според тежестта, прилива и вятъра; никаква лоша съдба; шумът и цялото това раздвижване няма да те убие; няма никаква фаталност; от корабокрушение човек може да се спаси; може и да се удави в спокойна вода. Истинският проблем е следният: главата ти ще бъде ли извън водата? Чул съм да разказват, че когато приближавали някаква прокълнатата скала, добрите моряци лягали в лодката и си покривали очите. Така чутите някога думи ги убивали. Телата им, изхвърлени на същия плаж, свидетелствали за лъжливото мнение. Онзи, който би съумял да мисли само за скали, течения, водовъртежи и като цяло за напълно обясними и свързани помежду си сили, би се освободил от целия ужас и може би от цялото зло. Докато трае маневрата, се вижда наведнъж само една сигурна опасност. Умелият дуелист не се страхува, понеже вижда ясно какво прави и какво прави другият; но ако се остави на съдбата, дебнещото го черногледство ще го прониза преди сабята; а този страх е по-лош от бедата.

Човек с камък в бъбреците, който се оставя на хирурга, си представя отворен стомах и потоци кръв. Но хирургът не си представя това. Хирургът знае, че няма да разреже и една клетка; че само ще отстрани клетките от колонията клетки, за да направи

отвор; че ще остави може би малко течност да изтече, несъмнено по-малко, отколкото би струвало порязване на зле превързана ръка. Той знае кои са истинските неприятели на клетките, срещу които те изграждат стегнатата тъкан, съпротивляваща се на скалпела; знае, че неприятелят, микробът, е на мястото заради камъка, който затваря пътя на естественото почистване; знае, че хирургическият нож носи живот, а не смърт; знае, че след като бъдат отстранени неприятелите, всичко ще се възстанови и един чист и ясен разрез ще оздравее почти толкова бързо, колкото е направен. Пациентът няма веднага да оздравее от камъка, ако възприеме тези идеи и се освободи от измамното мнение – но най-малкото ще се излекува от страха.

10 декември 1910

LXVII. *Познай себе си*

Вчера прочетох в една от онези обяви: „Голямата тайна – сигурният начин да успеете в живота, да въздействате върху ума на другите и да ги разположите в своя полза. Говорим за жизнения флуид, който всички притежават, но само прочутият професор Х. знае как да използва. За десет франка той ще ви научи. Отсега нататък може да се каже, че тези, които се провалят в начинанията си, не са имали десет франка и т.н.”. Тъй като списанието, което публикува тези редове, не го прави за нищо, вероятно професорът по успех и търговец на магнетичен флуид намира клиенти.

Размишлявайки върху това, ми хрумна, че този професор несъмнено е доста помел, отколкото сам си вярва. Ако оставим настрана флуида, какво точно прави той? Дава на хората малко доверие, а това вече не е малко; достатъчно е, за да възтържествуват клиентите му над дребните трудности, от които си правим планини. Стеснителността е голяма пречка и често единствената пречка.

Но виждам и още нещо. Виждам, че ги настройва към внимание, размисъл, ред, метод, без може би сам да си дава сметка. Във всички тези предполагаеми излъчвания на флуида винаги става дума за силно въображение, относно някого или нещо. Предполагам, че професорът малко по малко ги увлича, докато успеят да задържат вниманието си. Само с това заслужава парите си. Защото най-напред по този начин хората се отклоняват от мислите за себе си, за миналото, за провалите, умората или стомаха си; и ето че се освобождават от товар, който е нараствал с всеки миг. Колко хора

използват живота си, за да отвърщат на обидата с обида! На второ място, те започват да мислят сериозно и отчетливо за това, което искат, за обстоятелствата, личностите, вместо да объркат и повтарят едно и също, както понякога става в сънищата. Никак не е учудващо, че след това могат да постигнат успех. Не включвам в сметката благоприятните случайности, които работят в полза на професора. А що се отнася до лошите случайности, кой би говорил за тях? Общо взето, всеки мисли, че има врагове, и тук се лъже. Хората не са толкова последователни, но обичайно човек отглежда враговете си много по-внимателно, отколкото приятелите. Вярвате, че еди-кой си човек ви желае злото; той несъмнено го е забравил, но вие не забравяте; само че с лицето си му припомняте неговите задължения. Човек няма други врагове освен самия себе си. Той винаги е най-големият враг на себе си посредством грешните съждения, напразните страхове, отчаянието, потискащите си мисли. Ако просто се каже на един човек: „Вашата съдба зависи от вас”, това вече е съвет, който си струва десетте франка; жизненият флуид отива отвъд пазара.

По времето на Сократ в Делфи, както всеки знае, една вдъхновена от Аполон Сибила продавала съвети по всякакви въпроси. Само че богът, далеч по-почтен от нашия търговец на флуид, е бил записал своята тайна на фронтоната на храма. И когато човек идвал да пита за съдбата си, за да знае дали нещата ще се стекат в негова полза или вреда, то още преди да влезе, можел да прочете дълбокото и добро за всички пророчество: „Познай себе си”.

23 октомври 1909

LXVIII. *Оптимизъм*

„Да молим Бога това да не е пъдарят”, казвали наивните наематели на пансиона, загубени сред насажденията и твърде обезпокоени от вида на задаващ се човек. Разглеждал съм неведнъж този пример, почти бих казал този модел на глупост, преди да го разбера човешки. Вярно е, че всичко в него е объркано; но несъмнено много повече в думите, отколкото в идеите, както се случва на всички нас, които сме се научили да говорим, преди да се научим да мислим.

Припомних си анекдота, когато един достатъчно интелигентен човек тропаше с крак и се съпротивляваше в присъствието на „този съзнателен оптимизъм, на тази

надежда със затворени очи, на това самозалъгване”. И той говореше за Ален, защото този наивен и почти още див философ искаше въпреки достатъчно очевидните доказателства да разглежда хората като доброволно почтени, скромни, разумни и обичливи; искаше мирът и справедливостта да стигнат до нас, като се държим за ръце; искаше да вярва, че воинските добродетели ще убият войната; че избирателят ще избере най-достоините – и други благочестиви утешения, които обаче изобщо не променят фактите. Сякаш някой, който излиза да се разходи, си казва на прага: „Ето един голям облак, вече ми разваля разходката; бога ми, предпочитам да вярвам, че няма да вали”. По-добре е да се види облакът по-черен, отколкото е, и да се вземе чадър – така той ми се подиграваше, а аз се смеех; защото разсъждението му показва хубава привидност, но тя е само декор без плътност; и аз скоро докоснах с ръцете си селската стена, която е моята къща.

Има бъдеще, което се прави, и бъдеще, което правим. Реалното бъдеще е съставено от двете. Спрямо бъдещето, което става като бурята или затъмнението, няма никаква полза от надеждата, то трябва да се познава и наблюдава със сухи очи. Също както се изтриват стъклата на очилата, така трябва да се изтрива замъглението на страстите върху очите. За мен е ясно. Небесните неща, които никога не променяме, са ни научили на примирение и геометричен ум, а те са голяма част от мъдростта. Но колко промени е направил в земните неща изобретателният човек! Огънят, житото, корабът, обученото куче, обзяденият кон, това са неща, които човекът никога нямаше да направи, ако науката беше убила надеждата.

Най-вече в самия човешки порядък, където доверието е част от фактите, пресмятам много зле, ако не включвам в сметката собственото си доверие. Ако вярвам, че ще падна, ще падна; ако вярвам, че не мога нищо, не мога нищо. Ако вярвам, че надеждата ме лъже, тя ме лъже. Внимание тук! Аз правя хубавото време и бурята; най-напред в себе си, около мен също в света на хората. Защото отчаянието, а също и надеждата минават от един на друг по-бързо от смяната на облаците. Ако имам доверие някому, той е почтен; ако го обвинявам предварително, той ме краде. Те ми връщат всички пари, до стотинка. Помислете добре още върху това, че надеждата се държи само чрез волята, бидейки основана върху това, което някой ще направи, ако поиска, като мир и справедливост. Обратно, отчаянието се настанява и усилюва от само себе си чрез силата на това, което е. Ако се забележи това, се спасява всичко, което има да се спасява в

религията – и което религията е загубила, имам предвид красивата надежда.

28 януари 1913

LXXXV. *Платон, лечителят*

Гимнастика и музика са били двете големи средства на лечителя Платон. Гимнастиката означава умерена работа на мускулите върху самите тях с цел да се разтеглят и масажират вътрешно според формата им. Болезнените мускули приличат на пълни с прахоляк гъби; мускулите се почистват като гъбите, издуват се с течност и се изстискват повече от веднъж. Физиолозите доста са говорили за това, че сърцето е кух мускул; но доколкото мускулите съдържат богата мрежа от кръвоносни съдове, които се свиват и разширяват последователно чрез контракцията и отпускането, може да се каже също, че всеки мускул е вид сърце-гъба, чиито движения като ценен източник могат да бъдат регулирани от волята. Виждаме например, че тези, които изобщо не владеят мускулите си чрез гимнастика и които наричаме стеснителни, чувстват вътрешно разбъркани приливи на кръв, носещи се към меките части, така че когато лицето им почервене без причина, мозъкът им бива обхванат от твърде ускорена кръв: това им причинява кратка треска, а вътрешностите им сякаш са наводнени – добре познато неразположение. Срещу това най-доброто лекарство със сигурност е регулярното упражняване на мускулите. И точно тук виждаме да се явява музиката под формата на майсторство за танцуване, което със своите малки енергични движения най-добре регулира кръвообращението. Така танцът, както всеки знае, може да излекува стеснителността, но освен това облекчава по друг начин сърцето, разтягайки умерено и без сътресение мускулите.

Някой, страдащ от главоболие, наскоро ми говореше, че болката му се облекчава, докато дъвче по време на храненията. „Значи трябва да дъвчете дъвка като американците”, му казах. Не знам дали е опитал. Болката веднага ни хвърля в метафизични схващания; вътре в болката си представяме някакво зло, фантастично същество, което се е вмъкнало в кожата ни и трябва да изгоним със заклинание. Изглежда ни невероятно едно регулирано движение на мускулите да заличи разяждащото чудовище, болката; но всъщност няма никакво разяждащо чудовище или нещо подобно; това са лоши метафори. Опитайте се продължително време да останете на един крак, и

ще установите, че не трябва голяма промяна, за да се предизвика остра болка, нито голяма промяна, за да изчезне. Във всички или почти всички случаи трябва да се измисли някакъв танц. Всеки добре знае какво щастие е да разтегли мускулите си и да се прозее свободно; но на никого не му хрумва да опита с гимнастика, така че да задейства това освобождаващо движение. А онези, които не успяват да заспят, би трябвало да имитират желанието за спане и щастието да се отпуснат. Те обаче имитират нетърпението, тревожността, гнева. Тук са винаги тежко наказваните корени на високомерието. Ето защо, като заемам шапката на Хипократ, се опитвам да опиша истинската скромност, сестра на хигиената и дъщеря на гимнастиката и музиката.

4 февруари 1922

LXXXIX. *Щастието е способност*

Има един вид щастие, което се отнася към нас не повече от връхната дреха. Такова е щастието на наследника или на спечелилия от лотария; същото е със славата, защото тя зависи от срещи. Обратно, щастието, което зависи от собствените ни сили, е внедрено в нас; и ние сме оцветени от него още по-добре, отколкото е боядисаната в червено вълна. В древните времена мъдрецът, който се спасил от корабкрушение и стигнал до брега съвсем гол, казал: „Нося цялото богатство със себе си”. Така Вагнер е носел цялата си музика и Микеланджело всички възвишени фигури, които е можел да очертае. Боксьорът също има своите юмруци и крака и целия плод на усилията си по начин, различен от притежаването на корона или пари. Все пак има много различни начини за притежаване на пари и онзи, който знае да прави пари, както се казва, е все още богат сам по себе си в момента, когато е изгубил всичко.

Древните мъдрци са търсели щастието; не щастието на съседа, а тяхното собствено. Днешните мъдрци в един глас учат, че не е нещо багородно да търсиш собственото си щастие; някои се стараят да кажат, че добродетелта презира щастието – и това не е трудно да се изкаже; други учат, че общото щастие е истинският източник на личното щастие, а това въвн от всякакво съмнение е най-кухото мнение, понеже няма по-напрасно занимание от това да се излива щастието в хората наоколо като в пробити мехове; наблюдавал съм, че изобщо не могат да бъдат развеселени онези, които се отегчават от самите себе си; и обратно, на хората, които изобщо не просят, може да се

даде нещо, като например музика на онзи, който е станал музикант. Накратко, няма никаква полза да се сее в пясъка; вярвам, добре съм разбрал след доста размисъл известната притча за сеяча, който смята за неспособни да получават онези, на които липсва всичко. Който е можещ и щастлив сам по себе си, ще бъде още по-щастлив и можещ чрез другите. Щастливите ще създадат добро общуване и хубав обмен; но трябва да имат щастието в себе си, за са го дадат. А решителният човек трябва още веднъж да погледне от тази страна нещата и така ще престане да обича онова, което не служи за нищо.

Моето мнение следователно е, че вътрешното и собствено щастие изобщо не е противоположно на добродетелта, а е по-скоро самото то добродетел, както ни казва хубавата дума добродетел (*vertu*), понеже означава мощ. Защото очевидно най-щастливият в пълния смисъл е онзи, който най-добре ще изхвърли извън борда другото щастие, както се хвърля дреха. Но той не хвърля истинското си богатство, не може; също както атакуващият пехотинец или падащият летец; тяхното вътрешно щастие е толкова добре захванато за самите тях, колкото и животът им; те се сражават за щастието си като за оръжие; това е накарало някои да кажат, че има щастие в падащия герой. Тук обаче трябва да се възползваме от възправящата форма, принадлежаща собствено на Спиноза, и да кажем: те са били щастливи не защото са умирали за родината си, а, обратно, имали са силата да умрат, понеже са били щастливи. Нека така бъдат сплетени ноемврийските венци.

5 ноември 1922

XCI. Изкуството да бъдем щастливи

Децата би трябвало да бъдат обучавани в изкуството да бъдат щастливи. Не изкуството на щастието, когато нещастията ви се стоварва на главата – оставям това на стоиците, а изкуството – на щастието, когато обстоятелствата са средна хубост и цялата горчивина на живота се свежда до малки отегчения и дребни неприятности.

Първото правило би било никога да не се говори на другите за собствените нещастия, минали или настоящи. Човек би трябвало да смята, че е неучтиво да описва на другите как го боли главата, как му се повдига, как получава киселини или колики, дори когато използва за това подобрени думи. Същото се отнася за обидите или

разочарованията. Би трябвало да се обясни на децата и младежите, също и на хората нещо, което, струва ми се, забравят твърде много – оплакванията могат само да натъжат другите, така че в крайна сметка да ги отблъснат, дори да търсят подобни доверия, дори да изглежда, че им харесва да утешават. Защото тъгата е като отрова; някой може да обича отровата, но не и да се чувства добре от нея – а това накрая е винаги най-дълбокото оправдано усещане. Всеки търси да живее, не да умира; и търси тези, които живеят, а именно тези, които казват, че са доволни, които се показват доволни. Какво прекрасно нещо би било човешкото общество, ако всеки слагаше по дърво в огъня, вместо да се вайка над пепелта!

Забележете, че това са били правилата на възпитаното общество; вярно е, че в него хората са се чувствали притеснени, понеже не са могли да говорят свободно. Нашата буржоазия е успяла да придаде на обществените разговори цялата необходима им прямота, което е много добре, но не е причина всеки да излага на показ своите нещастия, защото общуването би се вгорчило още повече. Това е причина обществото да се разшири отвъд семейството; защото в семейния кръг заради твърде много отпускане, заради прекалено доверие човек започва да се оплаква от малки неща, за които дори не би и помислил, ако поне малко го е грижа да се хареса. Удоволствието от силното заинтригуване идва несъмнено от това, че в този случай по необходимост се забравят хиляди малки нещастия, с които разказът би станал скучен. Заинтригуващият си дава, както се казва, труд и този труд се обръща в удоволствие, както трудът на музиканта или на художника; но най-напред заинтригуващият се освобождава от всички малки мъки, които няма нито случай, нито време да разказва. Принципът е следният: ако не говориш за тревогите си, имам предвид малките си тревоги, няма да мислиш за тях дълго.

В това изкуство да бъдем щастливи, за което мисля, бих сложил също полезни съвети за добрата употреба на лошото време. Докато пиша, вали дъжд; керемидите издават звуци; хиляди малки вадички бълбукат; въздухът е пречистен и сякаш филтриран; облаците приличат на великолепни дрипи. Трябва да се научим да долавяме тези красоти. Но, казва някой, дъждът пречи на жътвата. А друг: калта цапа всичко. И трети: толкова е хубаво да седиш в тревата. Такива познати неща се чуват; вашите жалби не променят нищо, а аз получавам дъжд от оплаквания, който ме преследва у дома. Е

добре, точно в дъждовното време човек иска да вижда весели лица. Значи добър образ в лошо време.

8 септември 1910

ХСІІІ. *Трябва да се закълнем*

Песимизмът е въпрос на настроение; оптимизмът е въпрос на воля. Всеки, който оставя на самотек нещата, е тъжен – но това е слабо казано, защото скоро се разгневява и изпада в ярост. Същото виждаме в детските игри – ако нямат правило, се обръщат в битка; и без никаква друга причина освен хаотичната сила, която хапе сама себе си. Погледнато в основата, няма добро настроение, а настроението всъщност е винаги лошо, така че всяко щастие произтича от волята и самоуправлението. Във всички случаи разсъждението е закрепостено. Настроението съставя учудващи системи, които се виждат преувеличени при лудите; в приказките на някой нещастник, който вярва, че е преследван, винаги има правдоподобие и красноречие. Оптимистичното красноречие е от успокояващия вид; то се противопоставя само на словоизлиятелната ярост, уравнисява, има тон, който убеждава, а думите му значат по-малко, отколкото песента. В настроението винаги се чува кучешко ръмжене и точно то трябва най-напред трябва да се промени, защото като сигурно зло в нас произвежда всички злини извън нас. Ето защо вежливостта е добро правило за всяка политика; тези две думи са родствени: който е вежлив, е политичен.

На това ни учи безсънието; всеки познава това особено състояние, което ни кара да вярваме, че съществуването е непоносимо само по себе си. Тук трябва да се погледне отблизо. Самоуправлението е част от съществуването; нещо повече, то съставя и осигурява съществуването. Най-напред чрез действието. Бленуването на човек, който реже дърва, лесно се обръща на добро. Когато групата ловни кучета е пусната по диря, кучетата не се бият. Следователно първият лек за мъките на мисълта е да се режат дърва. Но добре пробудената мисъл вече е сама по себе си успокояваща; избирайки, тя отстранява. А ето какво зло е безсънието: човек иска да заспи и сам си командва да не мърда и да не избира. При тази липса на самоуправление движенията и идеите заедно веднага започват да следват механичен ход; кучетата се сбиват. Всяко движение е конвулсивно и всяка идея пробожда. Тогава човек се усъмнява в най-добрия си приятел,

всички знаци се възприемат зле; неможещият да заспи сам себе си вижда смешен и глупав. Тези привидности са много силни и това съвсем не е времето за рязане на дърва.

Оттук много добре се вижда, че оптимизмът изисква да положим клетва. Колкото и странно да изглежда това отначало, трябва да си обещаем и да се закълнем да бъдем щастливи. Трябва пръчката на господаря да спре всеки кучешки вой. Накрая, от предпазливост трябва всяка тъжна мисъл да сметнем за измамна. Това е необходимо, защото правим нещастие естествено от момента, в който нямаме нищо за правене. Скуката го доказва. Но щастливото състояние на дрямката, когато всичко в тялото е отпуснато, най-добре доказва, че нашите идеи не са пробождащи в самите себе си и че се разгневяваме от собственото си мятане насам-натам. Щастливата отпуснатост не трае дълго и скоро идва сънят. Изкуството на заспиването, което тук може да подпомогне природата, се състои основно в това човек да не иска да мисли наполовина. Или трябва изцяло да се отдаде на мисленето, или изобщо да не започва да мисли, ако не може да се самоуправлява, понеже опитът сочи, че всички неуправлявани мисли са погрешни. Тази енергична преценка снижава неуправляваните мисли до ранга на сънища и подготвя щастливите сънища, които нямат бодли. В противен случай ключът на сънищата придава важността на всичко. Това е ключът на нещастieto.

29 септември 1923

БЕЛЕЖКИ

[1] Преводът на подбраните тук откъси от френски е мой (Л. Д.). Първото запознаване на по-широката читателска публика с Ален е изданието на „Кибера“ от 2007 г. под заглавието „Изкуството да бъдеш щастлив“, преводач Дончо Христов. Необходимостта от ново представяне и нов превод се основава, накратко, върху следното: първо, в изданието на български език от 2007 г. липсва началното „Посвещение на г-жа Мор-Ламбелен“, където Ален обяснява замисъла на „този хубав сборник“, както го нарича, и разликата между трактат и *propos*. Второ, подмяната на оригиналното заглавие със заглавието на 91 фрагмент „Изкуството да бъдеш щастлив“ категорично скрива заслугата на Ален като създател на поредица от *Propos* и на специфичния жанр *propos* – кратки есета по актуални теми в научен стил, един вид „научни разговори“. Това скриване отпраща книгата на Ален в категорията „приложна психология“ и „самопомощ“, докато Ален е философ и написаното от него е част от история на философията в линията на Платон и Аристотел, Епиктет, Спиноза, Кант, Пол Валери. Сочен е освен това като един от източниците на екзистенциалистката естетика със своята „Система на изящните изкуства“ (1920). Оставям тук настрана немаловажната си увереност, че един философ

Етически изследвания (ISSN 2534-8434), бр. 6, кн. 1/2021

трябва да говори през превода на другия език тъкмо като философ, а не като психотерапевт или словоохотлив интелектуалец: затова предпочитам например „разговор“ вместо „слово“ за „propos“ или заглавието „Хигиена на ума“ (esprit) там, където се говори за разсъдливост и мислене (pensée), вместо „Хигиена на духа“, както е в превода от 2007 г. Примерите за разночетене и различно тълкуване не са един и два. Вярно е обаче също, че новите преводи са допустими и желателни, когато има достатъчно основания. А главното основание да предложи нов превод и съответното тълкуване именно на научното списание „Етически изследвания“ е своеобразната *етика на щастието*, която Ален създава. Според тази етика нагласата за щастие е дълбоко заложена *способност, мощ, сила*, отлично качество на човешката природа – все значения, които *философският* френски език запазва за „vertu“ въз основа на латинската употреба на „virtus“. От друга страна, „vertu“ инерционно се превежда с „добродетел“ (и точно така е дадено на с.285 от изданието от 2007 г.). Но едно е да се каже, че „щастието е добродетел“ (придобито), а друго, че щастието е неизменно съществуваща заложба, буквално „по природа“, сравнима с вътрешния „даймон“ (демон) на Сократ. Последното директно отвежда към философския *евдемонизъм*, към „физиологията на ума“ и точно в тази посока развива своята теория Ален.